

УДК 378:373.3.011.3-051:316.647.5:316.72
DOI: 10.24144/2524-0609.2018.43.18-24

Атрошенко Тетяна Олександрівна
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедра педагогіки дошкільної та початкової освіти
Мукачівський державний університет, м.Мукачеве, Україна
tatiyana41@i.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4595-1662>

ФОРМУВАННЯ МІЖЕТНІЧНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У ПРОЦЕСІ ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ

Анотація. Актуальність процесу формування міжетнічної толерантності майбутніх учителів початкових класів у процесі практичної підготовки зумовлена сучасним станом розвитку системи освіти України як багатонаціональної держави. Мета нашого дослідження – розкрити особливості практики студентів спеціальності 013 «Початкова освіта» освітнього ступеня «Бакалавр» і «Магістр» з урахуванням специфіки поліетнічного регіону, для досягнення якої використано такі методи: аналіз наукових джерел, інтернет-ресурсів, дисертацій з означеної проблеми, вивчення методики організації практики для студентів спеціальності 013 «Початкова освіта»; спостереження, бесіда, тестування, анкетування, діагностична робота. Представлено авторські методичні рекомендації «Формування міжетнічної толерантності майбутніх учителів початкових класів у процесі практичної підготовки», які забезпечать студентам-практикантам оволодіння специфікою професійної діяльності в поліетнічному регіоні.

Ключові слова: міжетнічна толерантність; педагогічна практика; поліетнічний регіон; культура міжнаціонального спілкування; полікультурна компетентність; професійна компетентність.

Вступ. Зміна пріоритетів і цілей початкової освіти (виховання і розвиток особистості молодшого школяра згідно вимог Нової української школи) вимагають перегляду змісту професійної підготовки учителів початкових класів.

Педагогічна практика є найважливішою ланкою в системі професійної підготовки майбутнього вчителя початкових класів. Завданням різних видів педагогічної практики студентів спеціальності 013 «Початкова освіта» є формування полікультурної компетентності, професійно-педагогічних умінь і навичок та оволодіння специфікою роботи в поліетнічному регіоні.

Проблема професійного становлення педагога та його діяльності в умовах поліетнічного регіону потребує особливої уваги, адже сучасні політичні реалії вимагають толерантної взаємодії з багатонаціональними учнівським і батьківським колективами, що є можливим тільки за умови сформованості полікультурної компетентності фахівця, яка включає: культурологічні, етноісторичні знання, вміння виділяти і привносити до змісту загальної освіти ідеї, що відображають культурне різноманіття світу; уміння організувати педагогічний процес як діалог носіїв різних культур у часі та просторі. Це передбачає: усвідомлення своїх спонукань до полікультурної діяльності у багатонаціональному середовищі – потреб та інтересів, прагнень, ціннісних орієнтацій, мотивів; оцінку своїх особистісних властивостей і якостей як майбутнього фахівця, готового до здійснення своєї професійної діяльності у полікультурному освітньому просторі; формування міжетнічної толерантності та регулювання на цій основі свого професійного становлення відповідно до умов роботи в такому суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання практичної підготовки майбутніх учителів початкових класів розкрито у працях вітчизняних та зарубіжних науковців В.Андрушенка, Ю.Бабанського, І.Беха, Н.Бібік, В. Бондар, О.Дубасенюк, І.Зимньої, І.Зяюна, Н.Кічук, А.Коломієць, В. Краєвського, Н.Кузьміної, А.Маркової, С.Мартиненко, Л.Низовцевої, О.Савченко, В.Семиченко, В.Сластьоніна, Л.Хомич, О.Ярошинської та ін. Змістовий аспект полікультурної освіти, виявлення оптимальних засобів її реалізації на сучасному етапі досліджували Н.Бирко, В.Бойченко, Л.Волик,

Б.Гершунський, О.Грива, О.Гуренко, Г.Дмитрієв, З.Замалетдінова, В.Заслуженюк, Г.Палаткіна, В.Присакар, Н.Якса та ін.

Мета та завдання дослідження – розкрити особливості практики студентів спеціальності 013 «Початкова освіта» освітнього ступеня «Бакалавр» і «Магістр» з урахуванням специфіки поліетнічного регіону.

Методи дослідження: аналіз наукових джерел, інтернет-ресурсів, дисертацій з означеної проблеми, вивчення методики організації практики для студентів спеціальності 013 «Початкова освіта»; спостереження, бесіда, тестування, анкетування, діагностична робота.

Виклад основного матеріалу. Система формування професійної компетентності майбутніх учителів початкових класів представляє взаємопов'язані елементи навчально-виховного процесу, які забезпечують формування у студентів професійної спрямованості та інтересу до професійної діяльності; особистісних якостей, знань, умінь і навичок, необхідних для успішного здійснення педагогічного процесу під час практики; умінь і навичок адекватної самооцінки особистої діяльності та оцінки діяльності учнів.

Підготовка сучасних учителів початкової школи здійснюється в процесі теоретичної та практичної підготовки і спрямована на досягнення основних результатів початкової освіти:

- формування в учнів системи знань, предметних і універсальних способів дій, які забезпечують можливість продовження освіти в основній школі;
- виховання уміння і бажання вчитися (здатність до самоорганізації з метою вирішення навчальних завдань);
- розвиток основних сфер особистості учнів - емоційної, пізнавальної, саморегуляції.

Готовність майбутнього вчителя початкових класів до практичної роботи з учнями визначається сформованістю таких компонентів: світоглядного, мотиваційного, емоційно-вольового, операційного, оціночного. Ці складові визначають теоретичну і практичну готовність майбутнього педагога (Будник, 2016).

У педагогічних закладах вищої освіти практика завжди передбачала тривалі і безперервні про-

цес, що забезпечувало достатній фундамент для закладки основних педагогічних умінь і навичок у майбутніх учителів. К. Ушинський писав, що «метод викладання можна вивчити з книги або зі слів викладача, але набути навичок використання цього методу можна тільки тривалою і довгостроковою практикою» (Ушинський, 1952).

Підготовка майбутніх учителів здійснюється на основі багатоступеневої системи вищої освіти, різноманітних навчальних планів і програм, а також сучасних технологій навчання. Очевидно, що учителями не народжуються, а стають в ході набуття педагогічного досвіду, постійного вдосконалення. Особливо важливо в сучасних умовах університетського навчання приділяти велику увагу педагогічній практиці, що проводиться у початкових класах шкіл.

Визначальною серед необхідних умов організації практичної підготовки є різноманітна орієнтація майбутнього вчителя на всі сфери педагогічної діяльності: навчальну діяльність учнів та її методичне забезпечення, виховну взаємодію з дослідницько-пошуковою роботою «оволодіння її» методикою. Практика допомагає формувати в умовах педагогічного процесу методичну рефлексію, коли для вчителя предметом його роздумів стають засоби і методи педагогічної діяльності. Аналіз власної педагогічної діяльності допомагає практиканту усвідомити труднощі, що виникають у нього в роботі та знайти грамотні шляхи їх подолання.

Як відомо, педагогічна діяльність учителя початкових класів в умовах поліетнічного регіону має ряд особливостей і вимагає у майбутнього фахівця сформованості відповідного рівня полікультурної компетентності, міжетнічної толерантності, розвитку культури міжнародного спілкування тощо.

Полікультурна компетентність учителя початкових класів є складним особистісним утворенням, яка разом з іншими компетентностями (соціокультурна,

культурологічна, загальнокультурна, професійна, пізнавальна, комунікативна, особистісно-індивідуальна, інформаційна, народознавча, природнича, дидактико-методична, навчально-пізнавальна тощо) включена до структури більш складної системної характеристики особистості – її загальножиттєвої компетентності, що формується протягом усього життєвого досвіду людини.

У результаті роботи з практичної реалізації полікультурної освіти майбутніх вчителів початкових класів у студентів простежується визнання універсальності основних прав людини будь-якої національності, повага до людської гідності та свободи, незалежно від її національної приналежності, віросповідання, прийняття соціальної, культурної, релігійної різноманітності суспільства; усвідомлення важливості громадянського діалогу у полікультурному суспільстві; заперечення ксенофобії та дискримінації; визнання побудови міжетнічної комунікації на основі принципу толерантності; переваги конструктивного розв'язання міжетнічних конфліктів тощо.

У даній статті хочемо представити розроблені нами методичні рекомендації «Особливості організації практики майбутніх учителів початкових класів в умовах поліетнічного регіону» для студентів спеціальності 013 «Початкова освіта» (Атрощенко, 2018). Програма з виробничої практики зі спеціальності 013 «Початкова освіта» включає усі вимоги та завдання щодо організації проведення та звітності з практики упродовж навчання за освітніми рівнями ступенями «Бакалавр» і «Магістр», відповідно до «Положення про проведення практики студентів вищих навчальних закладів України» (наказ МОН України № 93 від 8 квітня 1993 р.).

Педагогічна практика для студентів Мукачівського державного університету організовується у відповідності до навчального плану спеціальності 013 «Початкова освіта» ОС «Бакалавр» (див. табл. 1).

Таблиця 1.

Види практик

№ п/п	Назва практики	Курс	Кількість кредитів	Загальна кількість год.
1	Навчальна (польова)	1	3	90
2	Педагогічна (позакласні виховні заходи)	2	3	90
3	Практика «Перші дні дитини в школі»	3	1,5	45
4	Педагогічна (пробні уроки)	3	6	180
5	Педагогічна (в літніх оздоровчих таборах)	3	3	90
6	Педагогічна практика (психолого-педагогічна)	4/2сп	6	180
7	Педагогічна практика (переддипломна)	4/2сп	6	180

Як видно з таблиці 1, студенти спеціальності 013 «Початкова освіта» ОС «Бакалавр» на протяжні навчання проходять сім видів практики. Всі вони покликані, враховуючи специфіку поліетнічного регіону, забезпечити здобуття професійних умінь і навичок роботи з дітьми молодшого шкільного віку. Коротко розглянемо їх.

Навчальна практика (польова) з навчальної дисципліни «Основи природознавства». Одним із провідних принципів у системі полікультурного виховання є принцип цілісності культурної картини світу: культура в педагогіці має осмислюватися з позиції просторово-часового континууму цілісного культурного розвитку. Сутність цього принципу полягає в узагальненні системи поглядів на світ, який складається з різних культурних, релігійних, етнічних груп (що проживають у різних природних умовах),

а також усвідомлення людиною свого місця в ньому. Тобто всі елементи культурного різноманіття повинні розумітися як прояв цілісного образу світу, який має історично зумовлений характер. Важливою складовою цілісності культурної картини світу є ставлення дитини до навколишньої дійсності (навколишнього середовища, природи) й самої себе, що визначається її ціннісними орієнтаціями.

Вважаємо, що викладання у школах, де навчаються представники меншин, має ґрунтуватися на використанні наявних у даній місцевості природних і культурних ресурсів, що надає навчальному процесу більшої значущості, формує здатність цінувати і толерантно ставитися до навколишнього культурного різноманіття.

Відповідно, в рамках даного виду практики, в умовах поліетнічного регіону, необхідно здійснюва-

ти залучення майбутніх учителів початкових класів до активного позитивного ставлення до природних багатств рідного краю та світу в цілому. Відомо, що поняття полікультурності стає значно ширшим, якщо існує нерозривний зв'язок особистості із географічними, кліматичними та іншими змінами, які відбуваються навколо неї.

Педагогічна практика (позакласні виховні заходи). Специфіка професійної діяльності учителя початкових класів в умовах поліетнічного регіону вимагає значної підготовки до організації та проведення виховної роботи, яка повинна базуватися на основних положеннях полікультурної освіти та виховання.

У процесі педагогічної практики (позакласні виховні заходи) рекомендуємо посилити тематику бесід, виховних заходів та різних видів позакласної виховної роботи у початкових класах полікультурними аспектами, враховуючи при цьому не тільки вікові, індивідуальні особливості молодших школярів, але й національно-етнічні, релігійні. Рекомендуємо обов'язкове проведення діагностування учителів початкових класів щодо рівня їхньої полікультурної грамотності, готовності до роботи з багатонаціональними учнівськими та батьківськими колективами, здатності запобігати і вирішувати міжетнічні конфлікти.

Практика «Перші дні дитини в школі». Майбутні учителі початкових класів в процесі проходження практики повинні вивчити особливості, зміст і методичні основи організації та проведення навчально-виховної роботи з учнями першого класу у перший тиждень навчальних занять в школі; зміст роботи учителя з батьками дітей у перші дні навчання у школі; ступінь готовності дітей до навчання та їхнє ставлення до школи.

Початок навчання дитини в 1-му класі – складний і відповідальний етап у її житті. Адже відбувається дуже багато змін. Це не тільки нові умови життя та діяльності, але й нові контакти, стосунки, обов'язки. Змінюється соціальна позиція: це вже не просто дитина, а школяр. Змінюється соціальний інститут навчання і виховання. Сьогодні характеризується значним відсотком міграційних процесів населення, і, відповідно, це стосується також дітей молодшого шкільного віку. Діти через певні обставини змінюють місто, регіон чи країну проживання. До адаптації дитини в нових умовах школи у перший тиждень її перебування в школі додаються особливості адаптації до нових умов проживання, іноді й нової мови, традицій, звичаїв тощо.

Відповідно до завдань даного виду практики рекомендуємо включити у зміст роботи вчителя з батьками дітей у перші дні навчання в школі обов'язковий аналіз національного складу учнівського колективу, ознайомлення з особливостями певних сімей, і на цій основі планування бесід, виховних заходів, консультацій з батьками. Вважасмо за доцільне проведення діагностики адаптації дітей до школи з урахуванням специфіки поліетнічного регіону.

Педагогічна практика (пробні уроки). Ефективність організації полікультурного виховання молодших школярів забезпечується обґрунтованими педагогічними умовами, серед яких: розробка змісту, інноваційних форм і методів полікультурного виховання учнів та їх впровадження у практику роботи початкової школи; дотримання принципів особистісно орієнтованого та діяльнісного підходів; врахування вікових та індивідуальних особливостей сприйняття інших культур; створення позитивного емоційного настрою та атмосфери, яка допомагає ввести учнів

у світ іншої культури; безпосереднє спілкування з представниками інших культур; доцільність виховних завдань, пов'язаних із вихованням особистості молодшого школяра; відповідність виховної діяльності об'єктивним законам виховання, поставленим завданням і потребам дитини; оптимальність системи виховної роботи та дієвість виховних заходів; підвищення рівня педагогічної культури батьків.

Відповідно, майбутній учитель, в процесі проходження даного виду практики, повинен враховувати той аспект, що формування особистості в системі полікультурного виховання є цілісним процесом, який складається з таких основних компонентів: виховання почуття належності до єдиного народу України, відповідальності за долю поліетнічної батьківщини; формування національної самосвідомості, почуття загальнонаціональної гордості і утвердження їх як головних принципів виховання; обізнаність з історією, культурою, звичаями тих народів та етнічних груп, які живуть в Україні; сформованість психічних установок на повагу, терпимість до людей з іншими звичками, іншим менталітетом і насамперед до тих, чий представники входять до контактуючих національних груп; всебічний розвиток толерантності в міжетнічних стосунках, подолання як зневажливого ставлення до національних почуттів і традицій, так і їх абсолютизація; подолання проявів національного нігілізму та націонал-шовінізму, усунення причин, що їх породжують; утвердження духовності, поваги і прихильності до загальнолюдських цінностей (Заслуженюк, 1999). Рекомендуємо проведення тренінгів та рольових ігор, які сприяють формуванню в студентів особистісної готовності до роботи вчителя початкових класів в умовах поліетнічного регіону та умінь організувати і проводити навчальну роботу з молодшими школярами – представниками різних національностей.

Педагогічна практика (в літніх оздоровчих таборах). Виховна робота в умовах полікультурного середовища передбачає організацію та проведення заходів, спрямованих на міжкультурне взаєморозуміння: виховні години з використанням методики «занурення в національну культуру», години етнонаціонального спілкування, зустрічі з письменниками, відкриті діалоги, фестивалі національностей, дні національної культури, форум-театри, конкурси читців, творчих робіт, дослідницька діяльність учнів з вивчення традицій, історії, культури – це той невеликий перелік форм роботи, що забезпечать полікультурне виховання особистості з активною громадською позицією.

Даний вид практики дає великі можливості для проведення різних видів діяльності з метою полікультурної освіти та виховання учнів, використовуючи при цьому різноманітні засоби і методи. Відповідно, майбутнім учителям початкових класів необхідно ознайомитись з педагогічними чинниками розвитку особистості дитини, особливостями багатонаціонального дитячого колективу та формами його згуртування, вмінні здійснювати організацію колективних творчих справ з різних напрямів виховання. Важливим є опанування студентами-практикантами засобами успішної співпраці з учасниками заgonу – представниками різних національностей та методикою організації виховної діяльності, враховуючи специфіку поліетнічного регіону.

Рекомендуємо студентам опанувати різновидами днів-свят національної тематики, педагогічними аспектами українських та інших народних свят літнього циклу. Визначити і використовувати ефективні чинники проведення масових і групових виховних

заходів з використанням народних ігор та розваг тих національностей, представники яких є в загоні. З метою підвищення рівня полікультурної компетентності вважаємо за доцільне використовувати етнографічне дослідження, яке передбачає навчання збирати, узагальнювати й оформляти культурологічний матеріал через міжкультурний діалог з представниками різних культур.

Педагогічна практика (психолого-педагогічна). Полікультурна освіта майбутніх учителів початкових класів як складова їхньої професійної підготовки в умовах вищого педагогічного навчального закладу реалізується шляхом включення до змісту даної практики завдань, пов'язаних із професійною діяльністю в багатокультурному суспільстві.

З метою формування полікультурної компетентності майбутніх фахівців в рамках даного виду практики рекомендуємо використовувати різноманітні програми міжкультурного тренінгу, орієнтовані на безпосередню взаємодію з представниками інших культур і покликані навчити індивідів справлятися з труднощами в ситуаціях культурного різноманіття, допомогти їм ефективно спілкуватися, жити, учитися й працювати в полікультурному середовищі, мінімізувати конфлікти, засновані на міжкультурному нерозумінні. Подібний тренінг спрямований на зміни в установках учасників, на розвиток сензитивності до культурних відмінностей і на підвищення полікультурної компетентності.

Педагогічна практика (переддипломна). Готовність до роботи в поліетнічному регіоні – це сукупність особистісних, психологічних і професійних особливостей вчителя, що формується в процесі навчання, та включає систему поліетнічних знань, умінь, навичок, інтересів, потреб, мотивів, цінностей, полікультурних якостей, досвіду, соціальних норм і правил поведінки, необхідних для повсякденного життя й діяльності у сучасному поліетнічному

суспільстві, що реалізується в здатності ефективно вирішувати завдання педагогічної діяльності в ході позитивної взаємодії із суб'єктами освітнього процесу – представниками різних етносів. Рекомендуємо провести діагностику готовності майбутніх учителів до професійної діяльності в поліетнічному регіоні.

Велике значення має діяльність педагога по згуртуванню багатонаціонального колективу молодших школярів, основне завдання якого знайти правильні підходи до кожного конкретного представника тієї чи іншої етнічної спільності, чітко уявляти думки і позиції кожної людини з приводу національно забарвлених проблем, що складаються в колективі. Учитель повинен прагнути приводити у відповідність норми і форми спілкування дітей, представників різних етнічних спільнот, широко використовувати знання соціально-психологічних особливостей для найбільш ефективного стимулювання їх активності в колективі.

Пропонується практикувати проведення виховних годин у формі: зустрічей з представниками різних етносів, волонтерами, учасниками бойових дій, майстер-класів за участю дітей та батьків з виготовлення сувенірів для бійців Української армії. Доцільно впровадити виховні проекти: «Рідний край, де ми, живемо, Україною зовемо», «Я і моя родина», «Моя маленька батьківщина». Проводити тематичні виховні години, бесіди за темами: «Славетні українці (угорці, словаки, роми...)', «Дружба» та ін. Проводити конкурси малюнків, оберегів тощо. Акцент у виховній роботі перенести на засвоєння учнями народних традицій, сутності українських та інших етнічних обрядів, народних свят, легенд, переказів, звичаїв та ін.

Студенти спеціальності 013 «Початкова освіта» ОС «Магістр» проходять педагогічну та асистентську практики (див.табл. 2).

Таблиця 2.

Види практик

№ п/п	Назва практики	Курс	Кількість кредитів	Загальна кількість год.
1.	Педагогічна практика	1 м	6	180
2.	Асистентська практика	1 м	6	180

Педагогічна практика. Професійна діяльність учителя початкових класів в умовах поліетнічного регіону передбачає зазвичай, окрім відповідного рівня професійної майстерності, ряд особливих вимог щодо його особистісних якостей, спеціальних умінь, навичок тощо. Професійній і соціально значущі якості (емпатія, емоційна стійкість, відповідальність, дипломатичність, полікоректність, культура міжнаціонального спілкування, міжетнічна толерантність) передбачають уміння контролювати прояв власних емоційних реакцій, здатність до співпереживання, соціальної відкритості, тактовності, самоповаги і поваги до інших, терпимість і повагу до представників інших культур. Рекомендуємо студенту-практиканту ознайомитись з сучасними напрацюваннями із питань полікультурної освіти та підготовки майбутніх учителів до роботи в поліетнічному регіоні.

Вважаємо, що, працюючи з учнями, майбутні педагоги зобов'язані створити толерантний простір, тобто сприятливі умови для навчання та виховання. Для цього слід уміти керувати своїми емоціями, поважати права, бажання школярів, створювати умови для співпраці та діалогу в колективі. Потрібно якомога більше говорити про культуру миру, прагнути

замінити в мисленні особистості культ сили й домінування на взаємоповагу і співчуття. Повсякденність постійно вимагає толерантності й доброзичливості від кожної людини, а найбільше від учителів. Крім того, взаємини у дитячому колективі мають бути організовані на засадах взаємодопомоги, довіри, доброзичливого й відкритого спілкування. Особливу увагу слід приділяти практиці гуманних взаємин, наполегливій щоденній роботі.

Відповідно, вирішити поставлені завдання може учитель початкових класів, який пройшов спеціальну підготовку до діяльності в полікультурному середовищі, яка включає: знання про розмаїття культур; професійну спрямованість на виховання міжнаціональної толерантності учнів, оволодіння методами впливу в ситуації культурної взаємодії; наявність «власної міжнаціональної ідентичності»; етнопедагогічну культуру, толерантне ставлення до культурного, етнічного розмаїття, що реалізується в майбутній професійній діяльності. Слід зазначити, що етнопедагогічна культура майбутнього вчителя розуміється як складне особистісне утворення, яке включає в себе морально-етнічну спрямованість свідомості, здатність до культурної ідентифікації і

самооцінювання власного рівня етнопедагогічної діяльності; професійну освіченість і володіння етнопедагогічними технологіями; морально психологічну вихованість; наявність гуманістичної педагогічної домінанти по відношенню до учнів.

Дана педагогічна практика відіграє важливу роль у формуванні професійної та етнічної культури майбутніх учителів початкових класів, забезпечує взаємодію теоретичної і практичної підготовки з урахуванням специфіки поліетнічного регіону, підвищення готовності студентів до постійного вдосконалення, професійного росту, збагачення творчого потенціалу; реалізує поетапне формування професійної компетентності майбутніх учителів згідно вимог полікультурної освіти та виховання на основі наступності цілей, принципів, активних методів, ефективних організаційних форм.

Асистентська практика. Професійна педагогічна підготовка майбутнього вчителя до роботи в поліетнічному регіоні – це складний, динамічний і безперервний процес, який вимагає врахування сучасних вимог полікультурної освіти.

Вважаємо за необхідне студентам-практикантам усвідомити полікультурний зміст професійної педагогічної підготовки, який містить у собі завдання, що відповідають вимогам особистісно-орієнтованої освіти, а саме: розвиток міжкультурної компетентності у кожного суб'єкта професійної підготовки – представника тієї або іншої культури (формування образу своєї культури, її основних цінностей, вироблення рефлексивного ставлення до культурних феноменів); формування позитивних «Я» і «Ми» концепцій у всіх суб'єктів професійної підготовки; формування полікультурних цінностей і навичок міжкультурної взаємодії (ціннісного ставлення, вмінь і реального досвіду взаємодії з представниками інших культур, обміну цінностями, ідеями і встановлення рівноправних відносин); досягнення оптимальних для кожного індивіда та його культурної ідентичності результатів, а також оптимального розвитку й інтеграції культури в контексті професійної підготовки; формування перспективи існування і взаємодії різних культур у процесі професійної підготовки; набуття досвіду міжкультурної комунікації (у тому числі подолання міжкультурних протиріч і конфліктів) як основи визначення успішних життєвих і професійних стратегій (Пенішкевич, Платаш, Шоліна, 2004).

Рекомендуємо у професійній діяльності викладача вищого навчального закладу враховувати результати досліджень В.Андрущенка щодо необхідності побудови системи навчальних закладів, яка б забезпечувала досягнення таких основних цілей: забезпечення законних прав та задоволення освітніх і культурних потреб національних (етнічних), мовних, культурних меншин; формування повноцінних уявлень про етнічне й мовно-культурне різноманіття сучасного українського суспільства та внесок різних етнічних груп та народів-сусідів у нашу історію та культуру, знань про мови та культури великих і малих народів, що населяють Україну, переконаності в цінності культурного різноманіття та плюралізму; виховання у представників усіх національностей взаєморозуміння, поваги й толерантності, здатності до міжетнічного й міжкультурного діалогу; поєднання виховання лояльних, патріотичних громадян демократичної держави.

У пропонуваніх методичних рекомендаціях для кожного із представлених видів практики нами визначено мету та завдання, вимоги до рівня знань, навичок і компетенцій, які має виявити студент у про-

цесі певного виду практики; розроблено критерії оцінювання знань і умінь; подано рекомендації. Також нами сформовано список рекомендованих джерел та інформаційних ресурсів, який дасть змогу студенту-практиканту орієнтуватися у науковій літературі та поглибити теоретичні знання з питань, що стосуються практики. На допомогу практиканту підібрані додатки, в яких ми представили необхідні матеріали з різних видів практик. Це: схема розгорнутої психолого-педагогічної характеристики першокласників; анкета самоаналізу учителів початкових класів; анкета для дослідження рівня сформованості етнічної толерантності фахівців початкової освіти; типи етнічної ідентичності (Г.У.Солдатова, С.В.Рижова); анкета для виявлення значення полікультурної компетентності для вчителя початкових класів; анкета для виявлення рефлексії студентів; анкета для визначення здатності до полікультурного діалогу; орієнтовні теми виховних заходів та бесід в процесі роботи з дітьми і підлітками в літній період; діагностика адаптації першокласника; програма вивчення особистості учня та його сім'ї.

Слід відзначити, що ефективність результатів практики залежить від загальної атмосфери у закладі освіти, яка складається із ставлення до практики і до студентів, стилю керівництва практикою з боку педагогічних кадрів навчального закладу та методистів закладів вищої освіти. Організуючи педагогічну практику, ми прагнемо забезпечити творчий характер підготовки кожного студента, який володіє такими якостями, як інноваційність – здатність, підготовленість до впровадження і поширення нових освітніх технологій (дидактичних систем), засобів, форм і методик навчання; креативність – здатність до створення та вирішення проблемних ситуацій, створення нових прийомів і поєднання методів навчання; рефлексивність – уміння оцінювати ефективність своєї діяльності, робити самоаналіз; полікультурність – уміння функціонувати та співіснувати у певному соціумі різноманітних етнокультурних спільнот, з притаманним їм усвідомленням власної ідентичності, що забезпечує їх рівноправність, толерантність та органічність зв'язку з широкою кроскультурною спільнотою, взаємозбагачення культур, а також наявність та визначення спільної загальнодержавної системи норм та цінностей.

Для удосконалення змісту та організації практики на підсумковій конференції студенти діляться своїми враженнями від практики, позитивними моментами, труднощами, вносять ті чи інші пропозиції, спільно обговорюються різні питання. До основних переваг практики в поліетнічному регіоні можна віднести її технологічність, яка дозволяє досягати запланованих результатів, використовувати теоретичні знання, набуті під час навчання у вищій школі, забезпечити майбутньому вчителю умови для досягнення відповідного рівня полікультурної та професійної компетентності.

Викладений матеріал дозволяє зробити наступні висновки. Працюючи з молодшими школярами в умовах поліетнічного регіону, майбутні учителі якнайкраще починають розуміти, що треба постійно займатися власними самоосвітою та самовихованням, формуванням міжетнічної толерантності, громадянської позиції і т.д. Саме в ході практики студент може реально навчитися любити і сприймати дітей такими, якими вони є, сформувати в себе толерантність, терпимість, витримку, відповідальність і почуття обов'язку, оволодіти специфікою роботи (особливостями освітніх та культурних позицій, звичаями і традиціями, мовою) з дітьми та батьками –

представниками національних меншин, релігій, рас тощо. Тобто, в практичній педагогічній діяльності у поліетнічному середовищі виявляються особистісні та професійні якості майбутнього вчителя.

У процесі практики у майбутніх учителів початкових класів формуються особистісні здатності, які виражаються певними психологічними якостями й уможливають здійснення професійної діяльності фахівця у поліетнічному соціумі; система знань про природну, етнічну, культурну, конфесійну багатоманітність України та регіону, в якому він працюватиме, моральні норми та необхідність їх дотримання у власному житті; про особливості педагогічної роботи у поліетнічному суспільстві та володіння спеціальними технологіями її здійснення; здатності до ви-

конання професійних завдань при взаємодії із представниками різних етнічних груп, що забезпечують дотримання соціальних норм та правил поведінки в полікультурному суспільстві, досвіду позитивної взаємодії з представниками різних культур і реалізується через комплекс складних дослідницьких умінь, умінь критично мислити, вести діалог, розв'язувати проблеми і конфлікти; здатності до самоаналізу та самооцінки професійних дій у поліетнічному просторі (вміння критично аналізувати власні дії, конкретну соціальну ситуацію в умовах багатокультурності та приймати обгрунтоване рішення). Це свідчить про сформованість полікультурної компетентності майбутніх учителів початкових класів загалом та кожного її компонента зокрема.

Список використаної літератури

- Атрошенко Т.О. *Особливості організації практики майбутніх учителів початкових класів в умовах поліетнічного регіону: методичні рекомендації для студентів спеціальності 013 «Початкова освіта»*. Мукачево: МДУ, 2018. 65 с.
- Заслуженюк В.С. Формування в школярів культури міжнаціонального спілкування. *Педагогіка і психологія*, 1999. № 2. С. 66-74.
- Педагогічна практика в початковій школі: посібник / за ред. О.Б.Будник. Івано-Франківськ: ПП Бойчук А.Б., 2016. 308 с.
- Пенішкевич Д.І., Платаш Л.Б., Шоліна Т.В. *Методика організації табірної зміни: Навч.-метод. посібник*. Чернівці: Рута, 2004. 160 с.
- Ушинський К.Д. *Твори: В 6 т. Т. 4. Людина як предмет виховання*. Київ: Радянська школа, 1952. 518 с.

References

- Atroshhenko, T.O. (2018). *Osoblyvosti orhanizatsiyi praktyky maybutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv v umovakh polietnichnoho rehionu: metodychni rekomendatsiyi dlya studentiv spetsialnosti 013 «Pochatkova osvita»* [Features of the organization of the practice of future teachers of elementary school in conditions of polyethnic region: methodical recommendations for students of specialty 013 «Primary education»]. Mukachevo: MDU. [in Ukrainian].
- Budnyk, O.B. (Ed.) (2016). *Pedahohichna praktyka v pochatkoviy shkoli* [Pedagogical practice in elementary school]. Ivano-Frankivsk: PP Bojchuk A. [in Ukrainian].
- Penishkevych, D.I., Platash, L.B., Sholina, T.V. (2004). *Metodyka orhanizatsiyi tabirnoyi zminy* [Methodology of organization of camp change: educational and methodical manual]. Chernivci: Ruta. [in Ukrainian].
- Ushynskyy, K.D. (1952). *Tvory: V 6 t. T. 4. Lyudyna yak predmet vykhovannya* [Works: in 6 volumes. Man as a subject of upbringing]. Kyiv: Radyanska shkola. [in Ukrainian].
- Zasluzhenyuk, V.S. (1999). *Formuvannya v shkolyariv kultury mizhnatsionalnoho spilkuvannya* [Formation of intercultural communication culture among schoolchildren]. *Pedahohika i psykholohiya* [Pedagogy and psychology], 2, 66-74. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 15.09.2018 р.
Стаття прийнята до друку 20.09.2018 р.

Атрошенко Татьяна

кандидат педагогических наук, доцент
кафедра педагогики дошкольного и начального образования
Мукачевский государственный университет, г.Мукачево, Украина

ФОРМИРОВАНИЕ МЕЖЭТНИЧЕСКОЙ ТОЛЕРАНТНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ В ПРОЦЕССЕ ПРАКТИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ

Аннотация. Актуальность процесса формирования межэтнической толерантности будущих учителей начальных классов в процессе практической подготовки обусловлена современным состоянием развития системы образования Украины как многонационального государства. Цель нашего исследования – раскрыть особенности практики студентов специальности 013 «Начальное образование» образовательного степеня «Бакалавр» и «Магистр» с учетом специфики полиэтничного региона, для достижения которой использованы следующие методы: анализ научных источников, интернет-ресурсов, диссертаций по обозначенной проблеме, изучение методики организации практики для студентов специальности 013 «Начальное образование»; наблюдение, беседа, тестирование, анкетирование, диагностическая работа. Представлены авторские методические рекомендации «Формирование межэтнической толерантности будущих учителей начальных классов в процессе практической подготовки», которые обеспечат студентам-практикантам овладения спецификой профессиональной деятельности в полиэтничном регионе.

Ключевые слова: межэтническая толерантность; педагогическая практика; полиэтничный регион; культура межнационального общения; поликультурное компетентность; профессиональная компетентность.

Atroshchenko Tetiana

Candidate of Pedagogical Sciences, Ph.D., Assistant Professor
Department of Pedagogic of Preschool and Primary Education
Mukachevo State University, Mukachevo, Ukraine

FORMATION OF INTER-ETHNIC TOLERANCE OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS IN THE PROCESS OF PRACTICAL TRAINING

Abstract. The problem of professional formation of teachers and their activity in a multiethnic region requires special attention, as modern political realia urge for tolerant interaction with cosmopolitan student and parent groups, which is possible only if the cross-cultural competence of a specialist has been formed earlier, including: knowledge of the culture and history, ability to generate and bring the ideas of world into the content of general education to reflect its diversity; the ability to organize pedagogical process as a dialogue of different cultures in time and space. This implies awareness of the motives for multicultural activities in a multinational environment: needs and interests, aspirations, value orientations, motives; assessment of personal traits and qualities of future specialist; readiness to carry out professional activity in a multicultural educational space; formation of interethnic tolerance and regulation on its basis of their professionalism in accordance with the working modules of a specific society. The purpose of the article is to reveal the practice features of «Bachelor» and «Master» degree students by specialty 013 «Primary education», taking into account the specifics of a polyethnic region. Methods research used: analysis of scientific data, Internet resources, Ph.D. dissertations in the study field, the methods of practice organisation for «Bachelor» and «Master» degree students by specialty 013 «Primary education»; observation, conversation, testing, questionnaires, diagnostic work. Working with the students in a multi-ethnic environment, future teachers begin to realize that they must be constantly engaged into the process of self-education and self-development, formation of interethnic tolerance, social stance, etc. It is during the practice that a student can really learn to respect, love and perceive the children as they are, to form tolerance, endurance, responsibility and sense of duty, to master the specifics of work (peculiarities of educational and cultural positions, customs and traditions, language) with children and parents – representatives of national minorities, religions, races, etc. That is, during practical pedagogical activity, in a polyethnic environment, personal and professional qualities of the future teacher should be applied.

Key words: interethnic tolerance; pedagogical practice; polyethnic region; culture of interethnic communication; multicultural competence; professional competence.